

EWA FILIPIAK

AKTYWNOŚĆ JĘZYKOWA DZIECI W WIEKU WCZESNOSZKOLNYM - ANALIZA SEMANTYCZNA

1. Wprowadzenie

Celem badań podjętych przez autorkę było dokonanie diagnozy (opisowej, oceniającej i wyjaśniającej) aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym i udzielenie odpowiedzi na pytanie:

Jaki jest poziom i właściwości aktywności językowej w sferze języka mówionego i pisanego u dzieci w wieku wczesnoszkolnym?

Przez aktywność językową analizowaną w wymiarze *produktywności* rozumie się taką sprawność komunikowania w sferze języka mówionego i pisanego ujawniającą się w liczbie jednostek syntaktycznych i semantycznych wybieranych z istniejącego zbioru możliwości językowych, podczas tworzenia konkretnej wypowiedzi. Wysoki poziom aktywności językowej w wymiarze produktywności wiąże się więc ze stopniem złożoności struktury i konstrukcji wypowiedzi, dużym natężeniem środków leksykalnych i syntaktycznych.

Rezultaty badań prezentowane w niniejszym artykule ukazują właściwości aktywności językowej analizowanej w wymiarze produktywności w odniesieniu do płaszczyzny semantycznej analizowanych narracji.

Badaniami objęto 90 dzieci z 5 szkół miasta Bydgoszcz. Losowo wybrano po 30 dzieci z klas pierwszych, drugich, trzecich (w tym po 15 dziewcząt i 15 chłopców w każdej grupie wiekowej, wyodrębniono zatem 6 mikrogrup tj. I M, I K, II M, II K, III M, III K). Aktywność językową badano aranżując 3 rodzaje sytuacji zadaniowych analogicznych w sferze języka mówionego i pisanego.

Złożony obraz produktywności semantycznej w sferze języka mówionego (PUSE) i pisanego (PPSE) wskazują:

- porównywane i stanowiące punkt odniesienia przeprowadzonych analiz średnie wartości wskaźnika $PUSE \bar{x}_{og}$ i $PPSE \bar{x}_{og}$ w odniesieniu do wyodrębnionych kategorii mowy (rzeczowników, czasowników, przymiotników, przysłówków, przyimków, zaimków, spójników, partykuł, liczebników),
- średnie wyniki wskaźnika $PUSE \bar{x}_{wzp}$ i $PPSE \bar{x}_{wzp}$ (wzp odpowiadają mikrogrupom wyodrębnionym ze względu na wiek i płeć tj. IM, IK ... (uzyskane przez dzieci w kolejnych sytuacjach zadaniowych (z_1, z_2, z_3),
- najwyższe i najniższe wyniki uzyskane w wyodrębnionych mikrogrupach ($PUSE x_{min} \rightarrow x_{max}$; $PPSE x_{min} \rightarrow x_{max}$).

2. Produktywność semantyczna – założenia wskaźnika

Dzieci w wieku wczesnoszkolnym korzystają z wielowarstwowego (treść, forma, ekspresja) i wielofunkcyjnego (funkcja ideacyjna, interpersonalna, tekstowa) systemu językowego (M.A.K. Halliday 1980, s. 554).¹ Sukcesywnie wzbogacają tak ukształtowany, złożony system językowy o nowe elementy, zwłaszcza w warunkach stymulujących (szkoła, środowisko domowe, lokalne; por. B. Bernstein 1980).²

Nabywanie nowych znaczeń, przyrostom słownika sprzyja obecna funkcja matetyczna (matejęzykowa w ujęciu R. Jakobsona). Przyswajanie wyrazów należących do poszczególnych kategorii gramatycznych nie następuje równocześnie lecz stopniowo (M.D.S. Braine, R. Brown, U. Bellugi, E.H. Lenneberg, I.M. Schlesinger 1980).⁴ W pierwszej fazie leksykalnej słownictwo dziecka stanowią wyrazy nazywające prymarnie tzn. rzeczowniki i czasowniki, następnie nazywające wtórnie tj. przymiotniki i przysłówki. W fazie drugiej pojawiają się zaimki i liczebniki, a w fazie trzeciej przyimki, spójniki i partykuły (H. Małkowska-Zegadło 1983).⁵ Zasób środków leksykalnych i ich frekwencja w ustnych i pisemnych narracjach konstruowanych przez dzieci były jednym ze wskaźników ich aktywności językowej ($PUSE, PPSE$). Klasyfikację słownictwa dzieci do poszczególnych kategorii gramatycznych oparto na kontekstowej wartości wyrazów (por. St. Jodłowski, 1971, s. 170).⁶

3. Interpretacja

W ustnych i pisemnych narracjach dzieci w wieku wczesnoszkolnym stwierdzono występowanie wszystkich wyróżnionych kategorii gramatycznych. Procentowy udział poszczególnych części mowy w wypowiedziach chłopców i dziewcząt z

klas I-III wskazują tabele frekwencji (por. tabele 1a, 1b).

W wypowiedziach dzieci najczęściej zaobserwowano czasowniki i rzeczowniki. Frekwencja rzeczowników i czasowników obecnych w ustnych narracjach dzieci jest zbliżona do frekwencji tych kategorii mowy w narracjach pisemnych.

Wskazują na to średnie wyniki:

$$PUSE(RZ) \bar{x}_{og} = 32,4\% ; \quad PPSE(RZ) \bar{x}_{og} = 33,6\%$$

$$PUSE(CZ) \bar{x}_{og} = 21\% ; \quad PPSE(CZ) \bar{x}_{og} = 22,1\%$$

W obu sferach języka wybory rzeczowników globalnie przewyższają wybory czasowników w konstruowanych narracjach (por. tabele 1a, 1b). Jest to relacja odmienna niż wynika to z badań H. Małkowskiej-Zegadło (1983)⁷, czy M. Bober-Pelzowskiej (1983).⁸ Kontekst treściowy obrazów i polecenie trzeciej sytuacji w dużej mierze warunkowały wybory rzeczowników (nazwy licznych postaci, rzeczy, zdarzeń).

Wśród wyrazów wybieranych do konstruowania wypowiedzi czasowniki stanowią 21% w sferze języka mówionego i 22,1% w sferze języka pisanego. Nieznaczna rozbieżność średnich wyników grupowych kształtująca się w przedziałach:

$$PUSE(CZ) \bar{x}_{wpx} \in <20,2; 21,5> \quad \text{i} \quad PPSE(CZ) \bar{x}_{wpx} \in <21; 23,4>$$

wzrasta i różnicuje konstrukcje gramatyczne narracji pod względem wyborów czasowników w zależności od typu polecenia:

$$PUSE(CZ) x_{wpxz} < 15 \text{ IIM},3; 24,2 \text{ IIM},2>; \quad PPSE(CZ) x_{wpxz} < 19,6 \text{ IIM}; 26,7 \text{ IIM} >$$

Średni udział czasowników w konstruowaniu pierwszej i drugiej wypowiedzi w sferze języka mówionego i pisanego jest zbliżony. Podczas pierwszej sytuacji zadaniowej w sferze języka mówionego zaobserwowano w grupie chłopców wypowiedź, w której był najwyższy (bo 40%) udział czasowników. W tej samej grupie podczas drugiej sytuacji w sferze języka pisanego wystąpiła także narracja z 48,8% udziałem czasowników. Był to najwyższy odnotowany wynik.

W każdej z grup podczas trzeciej sytuacji w sferze języka mówionego zaobserwowano spadek wyborów czasowników a procentowy wzrost innych kategorii gramatycznych. Podczas trzeciej sytuacji zarówno w sferze języka mówionego jak i pisanego wystąpiły narracje indywidualne, w których był bardzo mały procent obecności czasowników $PUSE(CZ) x_{IMZ3} = 6,7\%$; $PPSE(CZ) x_{IIMKZ3} = 6,8\%$

Udział **rzeczowników** w realizowanych narracjach kształtuje się w przedziale $PUSE(RZ) \bar{x}_{wpx} < 30,6 \text{ IIMK}; 34,1 \text{ IIM} >$ w sferze języka mówionego i $PPSE(RZ) \bar{x}_{wpx} < 30,6 \text{ IIMK}; 35,6 \text{ IIM} >$ w sferze języka pisanego. Typ polecenia różnicuje dokonywane wybory kategorii gramatycznych. W odniesieniu do rzeczowników wpłynął na zmianę rozbieżności średnich wyników grupowych, zwłaszcza w sferze języka pisanego:

$$PUSE(RZ) \bar{x}_{wpx} < 28,9 \text{ IIM},22; 37,1 \text{ IIM},21 >$$

$$PPSE(RZ) \bar{x}_{wpx} < 28,4 \text{ IIMK},23 ; 43,1 \text{ IIM},21 >$$

i wyników indywidualnych (por. ryc. 4a, 4b; tab. 4a, 4b)

$PU_{SE(RZ)} x_{max} = 66,7\%$ IM,Z3 ; $PP_{SE(RZ)} x_{min} = 13,7\%$ IK,Z2

$PU_{SE(RZ)} x_{max} = 78,3\%$ IIM,Z3; $PP_{SE(RZ)} x_{min} = 11,1\%$ IIK,Z3

Procentowo zbliżony udział zaimków, przyimków i spójników w konstruowaniu ustnych i pisemnych wypowiedzi wskazuje na możliwość wyodrębnienia drugiej, istotnej dla realizowanych narracji grupy kategorii mowy (por. wyniki w tabelach 1a, 1b).

W wypowiedziach ustnych zaobserwowano większy procentowy udział **zaimków** niż w wypowiedziach pisemnych ($PU_{SE(ZAIM)} \bar{x}_{og} = 13,1\%$; $PP_{SE(ZAIM)} \bar{x} = 10\%$). Wartości średnich wyników dla grup mieszczą się w przedziałach:

$PU_{SE(ZAIM)} \bar{x}_{wpx} < 11,6\%$ IIM,Z1; $16,6$ IIK,Z1 > w sferze języka mówionego,

$PP_{SE(ZAIM)} \bar{x}_{wpx} < 6$ IIK,Z3; $14,7$ IK,Z2 w sferze języka pisanego.

Analiza leksykalna wypowiedzi wskazała także znaczną rozbieżność wyników indywidualnych w zakresie frekwencji zaimków.

W wielu grupach pojawiły się wypowiedzi, w których dziecko nie użyło w ogóle zaimków do konstruowania wypowiedzi ($PU_{SE} IK_{z3}$; IIM_{z1} ; $IIK_{z1,3}$; PP_{SE} ; $IM_{z1,2,3}$; $IK_{z1,3}$; IIM_{z3} ; IIK_{z3} ; $IIIM_{z3}$).

Obecne były także wypowiedzi, w których udział zaimków w realizowanych narracjach był znaczny.

$PU_{SE(ZAIM)} x_{max} = 33,3\%$ IIM Z1;

$PP_{SE(ZAIM)} x_{max} = 31,8\%$ IIM Z1;

W wielu wypowiedziach ustnych zaobserwowano nadużywanie zaimków wskazujących w pierwszej i drugiej sytuacji zadaniowej. Tak zwane wskazywanie naoczne znamienne jest dla sytuacji, w której narrację dziecka stymuluje obraz lub cykl obrazów (por. Małkowska-Zegadło, 1983).⁹ Wypowiedzi stymulowane trzecią sytuacją zadaniową zawierały znaczną ilość zaimków nieokreślonych. W wypowiedziach pisemnych, zwłaszcza uczniów klas III i dziewcząt z klasy II zaobserwowano natomiast występowanie zaimków anaforycznych, których konkretne znaczenie wynikało z kontekstu konstruowanych zdań i wybranych wyrazów.

W ustnych i pisemnych narracjach dzieci znaczny jest udział procentowy **przyimków**. W każdej z grup, procentowy wskaźnik wyboru tej kategorii mowy do konstruowania wypowiedzi jest wyższy w sferze języka pisanego.

Typ polecenia wpłynął także na wybory tej części mowy. W każdej z grup najczęściej przyimków zaobserwowano podczas realizowania trzeciej narracji ustnej i pisemnej.

Wyniki grupowe w sferze języka mówionego mieściły się w przedziale $PU_{SE(PRZ)} \bar{x}_{wpxz} < 8,2$ IIKZ2; $12,2$ IIKZ3, >, a w sferze języka pisanego $PP_{SE(PRZ)} \bar{x}_{wpxz} < 8,7$ II K Z2; $16,4$ III MZ 3 >

Analiza leksykalna wskazała najwyższy procentowy udział przyimków w sferze języka mówionego w wypowiedzi (charakter opisujący narracji) chłopca z klasy II (23,8%). W sferze języka pisanego najwyższy udział przyimków odnotowano w narracji chłopca z klasy I stymulowanej trzecią sytuacją zadaniową (25,9%).

W wypowiedziach uczniów klas I i większości uczniów klas II częste są przyimki pierwotne. Proste przyimki: do, od, dla, na, przy, przed, w, za, pod (...), znane dzieciom także z realizacji zagadnień dydaktyki matematyki (program) w pierwszym roku kształcenia szkolnego, są prawidłowo stosowane w konstrukcjach zdaniowych. Uczniowie klas III wskazując stosunki przestrzenne między rzeczami, zjawiskami w realizowanych narracjach wybierają oprócz przyimków pierwotnych także przyimki wtórne, takie jak: oprócz, podczas, spośród, spoza, ponad itp. W indywidualnych przypadkach przyimki wtórne obecne były w narracjach dzieci klas I (częściej dziewcząt) i II.

Międzyzdaniowe i międzywyrazowe paraktyczne i hipotaktyczne **wskaźniki zespolenia** stanowią istotny procent wybieranych kategorii mowy, nieznacznie wyższy w wypowiedziach ustnych (por. tabela 1a, 1b) $PUSE(SPÓJ) \bar{x}_{og} = 9,5\%$; $PPSE(SPÓJ) \bar{x}_{og} = 9\%$. Różnice w wyborach wskaźników zespolenia do konstruowania narracji widoczne są w rozpiętości wyników grupowych:

$PUSE(SPÓJ) \bar{x}_{wzp} < 8,8 \text{ IIM}; 11,4 \text{ IM}>$

$PPSE(SPÓJ) \bar{x}_{wzp} < 7,7 \text{ IIM}; 10,2 \text{ IM}>$

Wśród analizowanych narracji odnotowano takie, w których spójniki łączące wyrazy czy zdanie nie wystąpiły. Pisemne narracje bezspójnikowe nie pojawiły się w ogóle w grupie dziewcząt i chłopców z klasy III i w grupie chłopców z klasy I. W sferze języka mówionego natomiast w każdej narracji dziewcząt z klasy III i chłopców z klasy II wystąpiły spójniki. Największy procentowy udział wskaźników zespolenia w konstruowanych narracjach odnotowano podczas drugiej sytuacji zadaniowej w sferze języka mówionego w grupie chłopców z klasy I ($PUSE(SPÓJ) x_{max} = 21,3\%$), a w sferze języka pisanego podczas trzeciej sytuacji zadaniowej w grupie dziewcząt z klasy II ($PPSE(SPÓJ) x_{max} = 22,2\%$).

Różnorodność paraktycznych i hipotaktycznych wskaźników zespolenia wyraźnie wzrasta wraz z wiekiem, szczególnie w sferze języka pisanego. Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i syntaktyczne, programowo realizowane w zakresie kształcenia językowego dzieci w klasie III, wyraźnie wpłynęły na zaobserwowane w narracjach tej grupy wiekowej znaczne zróżnicowanie stosowanych spójników.

Analiza leksykalna ustnych i pisemnych narracji wskazała trzecią grupę części mowy wybieranych do generowania wypowiedzi. Stanowią ją przysłówki, przymiotniki, liczebniki i partykuły.

Udział przysłówków w konstruowaniu wypowiedzi jest wyższy (nieznacznie) w sferze języka pisanego.

$$PUSE(PRZSŁ) \bar{x}_{og} = 5,5\%; PPSE(PRZSŁ) \bar{x}_{og} = 6,1\%$$

Rozpiętość wyników grupowych, uwarunkowana także sytuacją zadaniową kształtuje się w przedziałach:

$$PUSE(PRZSŁ) \bar{x}_{wzp} <4,5 \text{ IIK}; 6,8 \text{ IIK}>$$

$$PPSE(PRZSŁ) \bar{x}_{wzpxz} <3,6 \text{ IIM Z1}; 8,2 \text{ IK Z3}> \text{ w sferze języka mówionego.}$$

Natomiast w sferze języka pisanego zakres rozpiętości wyników grupowych jest szerszy i obejmuje przedziały:

$$PUSE(PRZSŁ) \bar{x}_{wzp} <5,2 \text{ IIM}; 7,2 \text{ IK}>$$

$$PPSE(PRZSŁ) \bar{x}_{wzpxz} <2,2 \text{ IIM Z}; 11,2 \text{ IK Z}>$$

Wybrane do konstruowania narracji przysłówki najczęściej określają miejsce, czas i sposób wykonywania czynności. Wskazują natężenie danej cechy (postaci) czy zjawiska. Wpływają zatem na ekspresywność wypowiedzi. W indywidualnych narracjach udział przysłówków w strukturze gramatycznej konstruowanej wypowiedzi jest czasami znaczny. W sferze języka mówionego w grupie dziewcząt z klasy II podczas trzeciej sytuacji zadaniowej odnotowano wypowiedź, w której przysłówki stanowiły 23,4% wyrazów wybranych do generowania wypowiedzi. W sferze języka pisanego także podczas trzeciej sytuacji zadaniowej w tej samej grupie dziewcząt wystąpiła narracja, w której przysłówki stanowiły aż 33,3% zastosowanych wyrazów. Nie wszystkie przysłówki w tej narracji zostały poprawnie zastosowane w odniesieniu do kontekstu znaczeniowego tworzonego tekstu. Sugestywność przeżyć i bezpośrednie wyrażenie postawy dzieci wobec tego o czym komunikują w dużej mierze możliwe było poprzez zastosowanie przymiotników.

Przymiotniki obecne są częściej w pisemnych narracjach uczniów. Średnie wskaźniki udziału tej kategorii mowy w każdej z wyodrębnionych grup wiekowych i płci są wyższe dla narracji realizowanych w sferze języka pisanego (por. tabele 1a, 1b). Metodyka kształcenia umiejętności wypowiedziania się w formie opowiadania ukierunkowana na ustawiczne doskonalenie i wzbogacanie formy (w praktyce szczególnie skierowana na redagowanie pisemnych opowiadań) korzystnie wpłynęła na tendencję wzrostu udziału przymiotników w konstruowaniu wypowiedzi pisemnych (por. wyniki grupowe; wyższe w kolejnych grupach wiekowych tabela 1b).

Zaobserwowano większy procentowy udział przymiotników w narracjach pisemnych dziewcząt niż chłopców (por. tabela 1b).

Bogactwo i różnorodność słownika przymiotnikowego wzrasta wraz z wiekiem. W narracjach dzieci z klas III obok przymiotników zmysłowych, postrzeganych bezpośrednio, integralnie związanych z danym przedmiotem, zjawiskiem, postacią występują przymiotniki umysłowe (zwłaszcza w pierwszej i drugiej sytuacji),

które pogłębiają charakterystykę postaci, wnikają w sferę emocjonalno-wolicjonalnych doznań i przeżyć bohaterów, a odzwierciedlają subiektywny stosunek dziecka do postaci i zdarzeń obecnych w tworzonych narracjach. Wybory przymiotników do konstruowania wypowiedzi zdeterminowane są typem polecenia.

W każdej z grup najwyższe wyniki indywidualne i grupowe zaobserwowano podczas trzeciej sytuacji zadaniowej w sferze języka mówionego. W wypowiedziach stymulowanych poleceniem: „Opowiedz jak wygląda Twoje mieszkanie w taki sposób, abym mogła je sobie wyobrazić i namalować” znaczny był udział przymiotników zmysłowych. Powszechnie stosowane w codziennych komunikatach związki frazeologiczne: przymiotnik plus rzeczownik (np. drewniany stolik, wysoka szafa, czerwony dywan itp.) wskazują materiał, kształt, wielkość, barwę, przynależność i użytek przedmiotów stanowiących wyposażenie wnętrza mieszkalnego.

Znaczna jest zatem rozpiętość grupowych i indywidualnych wyników wskazujących na procentowy udział przymiotników w realizowanych narracjach. Wyniki te w sferze języka mówionego kształtują się w przedziale: PU SE(PRZM) $\bar{x}_{wxpxz} <1,1 \text{ I KZ2}; 8,3 \text{ III MZ3}>$, a w sferze języka pisanego należą do przedziału:

PP SE(PRZM) $\bar{x}_{wxpxz} <1,9 \text{ I MZ2}; 5,7 \text{ III KZ3}>$.

Najwyższy wynik indywidualny wskazuje na 22,2% udziału przymiotników w konstruowaniu narracji ustnej. Jest to wynik chłopca z klasy II uzyskany podczas trzeciej sytuacji zadaniowej. Analogiczny wynik najwyższy w sferze języka pisanego (18,2%) uzyskała dziewczynka z klasy I podczas pierwszej sytuacji zadaniowej. W każdej z grup przynajmniej podczas jednej z sytuacji stymulujących narrację wystąpiły wypowiedzi, w których nie odnotowano wyborów przymiotników.

W wypowiedziach dzieci obecne były **liczebniki**. Wybory tej kategorii mowy także związane są z typem polecenia. Charakter relacjonująco-opisujący trzeciej wypowiedzi zarówno w sferze języka mówionego jak pisanego, zwiększał prawdopodobieństwo wyborów liczebników. Średni procentowy wskaźnik udziału tej kategorii mowy jest zatem w każdej z grup (z wyjątkiem IM w sferze języka pisanego) najwyższy podczas trzeciej sytuacji zadaniowej. Rozpiętość wyników grupowych kształtuje się w przedziałach.

PU SE(LICZ) $\bar{x}_{wxpxz} <0,3 \text{ III KZ1}; 5,2 \text{ I KZ3}>$

PP SE(LICZ) $\bar{x}_{wxpxz} <0,4 \text{ II K, I MZ1}; 3,9 \text{ II MZ3}>$.

Najwyższe odnotowane wyniki indywidualne wskazują 14,8% i 15,4% udziału liczebników w realizowanych narracjach. Pierwszy z wyników uzyskany w sferze języka mówionego podczas trzeciej sytuacji zadaniowej należy do dziewczynki z klasy II. Drugi natomiast zaobserwowano w wypowiedzi pisemnej chłopca z klasy I, także podczas trzeciej sytuacji.

W ustnych wypowiedziach dzieci, oprócz liczebników integralnie związanych z treścią realizowanych narracji, obecne były liczebniki wynikające z sytuacji mowy. Konstruując wypowiedź szczególnie uczniowie z klasy I i chłopcy z klasy II wymieniali kolejność obrazów, opowiadając co dzieje się na każdym z nich np.: „na pierwszym obrazku widzę...”

W ustnych i pisemnych narracjach zaobserwowano występowanie **partykuł**. Częstotliwość ich użycia jest większa w sferze języka mówionego (por. tab. 1a, 1b). Rozpiętość wyników grupowych wskazujących procentowe użycie partykuł w konstruowanych wypowiedziach kształtuje się w przedziale $PU_{SE(PA)} \bar{x}_{wpxp} < 2,1 \text{ I K}; 2,8 \text{ II M} >$; $PU_{SE(PA)} \bar{x}_{wpxz} < 1,2 \text{ I K Z1}; 3,5 \text{ III KZ2} >$ w sferze języka mówionego. Większą rozpiętość wyników grupowych odnotowano w sferze języka pisanego $PP_{SE(PA)} \bar{x}_{wpxp} < 0,9 \text{ I M}; 2,8 \text{ III K} >$; $PP_{SE(PA)} \bar{x}_{wpxz} < 0,5 \text{ I M Z3}; 4,1 \text{ II KZ1} >$. Największy procentowo udział partykuł w indywidualnych narracjach odnotowano podczas pierwszej sytuacji zadaniowej w sferze języka mówionego w wypowiedzi chłopca z klasy I (17,5%), a w sferze języka pisanego w wypowiedzi dziewczynki z klasy III podczas drugiej sytuacji zadaniowej.

Subiektywne zaangażowanie dziecka w realizowaną narrację, stosunek do wypowiedzianych treści, warunkowały wybory partykuł.

Różnorodność stosowanych partykuł wzrasta w kolejnych latach kształcenia. Partykuły zastosowane w analizowanych narracjach stanowiły dodatkowy aspekt znaczeniowy wypowiedzi, zwiększając barwność i ekspresyjność narracji. Obok najczęściej występujących partykuł oceniających prawdziwość przekazywanej informacji: oczywiście, może, wprawdzie (III_K), tak, nie, wystąpiły partykuły ograniczające (tylko, jedynie), przeczące (ani, ni, wcale) rozkazujące (niech), wątpliwe (chyba, pewnie).

4. Konkluzja

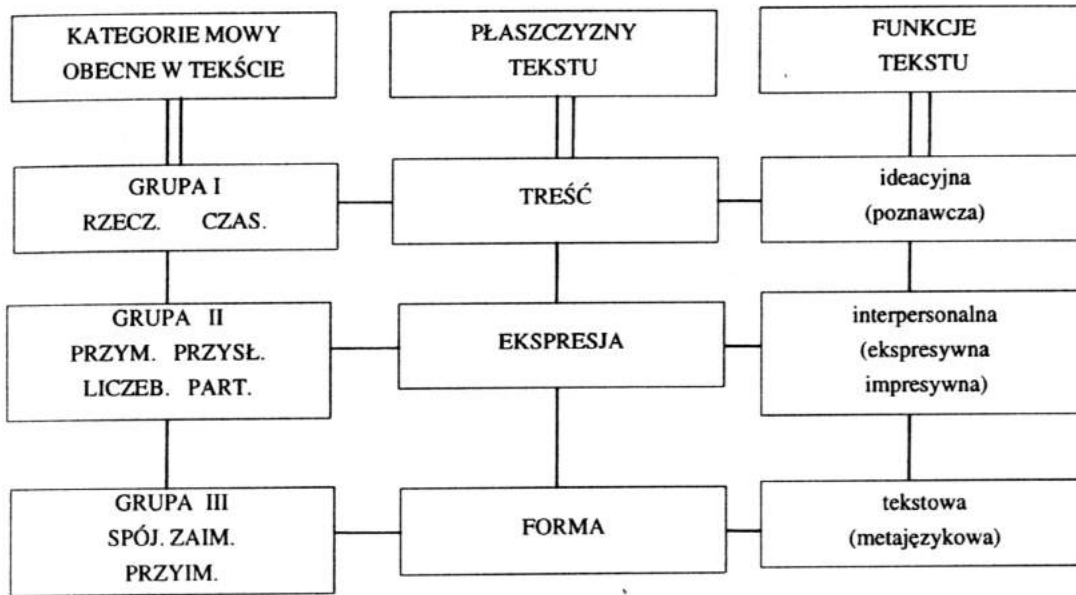
Analiza leksykalna ustnych i pisemnych narracji dzieci w wieku wczesnoszkolnym wskazała występowanie wszystkich wyróżnionych kategorii mowy.

Analiza porównawcza frekwencji wyróżnionych kategorii mowy pozwoliła wyodrębnić trzy funkcjonalnie uwarunkowane grupy wyrazów:

Grupa I: **Czasowniki** (czas.), **rzeczowniki** (rzecz.)

Grupa II: **Przymiotniki** (przym.), **przysłówki** (przys.), **liczebniki** (liczeb.), **partykuły** (part.)

Grupa III: **Zaimki** (zaim.), **spójniki** (spój.), **przyimki** (przyim.)

- Wyrazy z grupy I: czasowniki i rzeczowniki, stanowiące w wypowiedziach dominujące zazwyczaj kategorie mowy, pełnią podstawową funkcję **poznawczą** (przedstawieniową).
Wybrane z kodu wyrazy odpowiadające wymienionym kategoriom mowy, pozwalają zorientować się ogólnie w **treści** i temacie przekazywanych informacji, relacjonowanych zdarzeń.
Wskazują istotę narracji ukierunkowując na kontekst znaczeniowy i płaszczyznę semantyczną języka.
- Wyrazy z grupy II: przymiotniki, przysłówki, liczebniki i partykuły obecne w narracjach sprzyjają realizacji funkcji **ekspresywnej** i **impresywnej**. Znaczenie kontekstowe tych wyrazów pozwala najczęściej dziecku wyrazić werbalnie swój punkt widzenia, swoje “ja” wobec przedmiotów i zdarzeń, przedstawić osobiste zaangażowanie, postawy, sądy. Wyrazy z grupy II określają wyrazy z grupy I, pogłębiają ich zakres znaczeniowy. Wskazują cechy i stany postaci, zjawisk rzeczy i określają natężenie tych cech i stanów.
- Wyrazy z grupy III: zaimki, spójniki i przyimki nabierają znaczenia w kontekście kombinowanych wyrazów, związków międzywyrazowych i zdań. Wyizolowane z kontekstu tracą sens i znaczenie. Wynikają z istoty komunikatu i pełnią immanentną funkcję metajęzykową. Istotne są na płaszczyźnie syntaktycznej II (Heinz A., 1988, s. 71).¹⁰ Znaczący jest ich udział w konstruowaniu konkretnej i zróżnicowanej pod względem strukturalnym wypowiedzi.

Typ polecenia determinuje zakres wyborów leksykalnych. Udział procentowy poszczególnych kategorii mowy wyraźnie uwarunkowany jest kierowanym do dziecka poleceniem np. obserwowany wzrost frekwencji rzeczowników, przyimków i przymiotników w narracjach stymulowanych trzecią sytuacją zadaniową w sferze języka mówionego. Dziecko jest użytkownikiem języka. Stopniowo wzrasta też poczucie jego językowej świadomości, zwłaszcza w sferze języka pisanego. Obecne już w pierwszym roku kształcenia szkolnego wszystkie wyróżnione kategorie gramatyczne różnicują i pogłębiają zakres znaczeniowy w kolejnych latach kształcenia.

Tabela 1a. Produktywność semantyczna. /x, N 6 15/. Frekwencja poszczególnych kategorii mowy obecnych w narracjach ustnych grup /IM - IIIK/ wyrażona w %

PUSE		RZECZ.	CZAS.	PRZYM.	PRZYŚŁ.	LICZEB.	PART.	SPÓJ.	ZAIM.	PRZYIM.
I M	x_{min}	24	15,6	0,8	1,7	0,1	0	4,8	5,5	5
	x_{max}	53,6	23,9	4,4	9	6,7	6,3	16,7	18,3	11,1
	\bar{x}	33,6	20,7	2,7	5,4	1,6	2,6	11,4	12,9	9,7
I K	x_{min}	21,6	17,7	1,3	3	0,6	0,4	3,5	8,3	6,9
	x_{max}	42,7	23,7	5,7	7,8	4,1	5,3	15,3	19,7	15,5
	\bar{x}	33,1	20,2	3,5	5,7	2,5	2,1	9,5	12,6	9,8
II M	x_{min}	21,2	14,4	0,2	1,3	0,5	0,6	5,5	4,8	5,3
	x_{max}	43,4	27,2	8,6	9,5	4,5	8,2	11,8	22,6	13,8
	\bar{x}	34,1	21,1	3,4	4,7	1,9	2,8	8,8	12,6	10,5
II K	x_{min}	22	9,6	0	2,6	0,8	0	5,3	3	5,5
	x_{max}	45	32,3	8	15,2	4,9	7,4	14,5	21	15,6
	\bar{x}	32,4	21,4	3,4	6,8	1,7	2,3	8,9	13,1	10,4
III M	x_{min}	24	17,4	1	2,7	0	0,3	6,1	6	4,5
	x_{max}	42,2	27,3	9,2	10,3	5,1	6,8	12,2	16,5	15,4
	\bar{x}	30,6	21,1	4,7	5,8	2	2,6	8,8	12,8	10,1
III K	x_{min}	26,3	19	0,4	1,3	0,2	0,4	5,2	10	2,9
	x_{max}	38,6	24,8	6,8	11,1	5,4	5,9	13,5	19,3	20,2
	\bar{x}	30,6	21,5	4,1	4,5	2,1	8,7	9,7	14,9	9,3
$X_N = 90$		22,4	21	3,6	5,5	1,9	2,5	9,5	13,1	9,9

Tabela 1b. Produktyność semantyczna. /x, N 6 15/. Frekwencja poszczególnych kategorii mowy obecnych w narracjach pisemnych grup /IM – III K/ wyrażona w %.

	PUSE	RZECZ.	CZAS.	PRZYM.	PRZYSEŁ.	LICZEB.	PART.	SPÓJ.	ZAIM.	PRZYIM
I M	x_{min}	28,8	19,2	0,8	1,3	0	0	4,3	3,4	7,4
	x_{max}	44,7	34,4	4,5	12,8	5,6	3,2	16,6	17,2	17,3
	\bar{x}	35,6	23,4	2,9	5,7	1,2	0,9	10,2	7,8	11,4
I K	x_{min}	25,5	18,5	1,3	0,7	0	0	1,4	5,9	4,3
	x_{max}	48,2	29,7	6	17,9	3,7	4,4	14,3	15,8	16,6
	\bar{x}	33,7	21,7	3,7	7,2	0,9	1,7	9,5	10,5	11,9
II M	x_{min}	24,3	16,8	0,5	0,9	0	0	4,7	3,5	5,1
	x_{max}	46,8	33	7,8	9,8	7,8	5	13	20	18,9
	\bar{x}	35,5	23,2	3,9	5,2	2,1	1,4	7,7	10,2	10,5
II K	x_{min}	24,7	18,6	0,9	0,8	0	0	0,7	6,9	7,2
	x_{max}	39,6	25,9	10,3	11,8	4,5	4,9	15,7	16,7	16,4
	\bar{x}	32,9	21,8	4,5	6,3	1,5	2,7	8,9	11,4	10,7
III M	x_{min}	26,6	17,2	2,7	1,3	0,7	0	4,9	3,4	9,5
	x_{max}	40,9	24,8	9,2	11,6	5,9	4	15,7	16	15,4
	\bar{x}	33,7	21	4,6	5,7	1,9	1,8	8,5	10	12,4
III K	x_{min}	23,7	17	1,3	3,3	0,3	0	7,2	5	8,6
	x_{max}	32,8	25,2	9,2	12,4	3,7	4,9	12,3	14,5	13,7
	\bar{x}	30,6	21,6	4,9	6,6	1,6	2,8	9,6	10,4	11,2
$X_{N=90}$		33,6	22,1	4,1	6,1	1,5	1,9	9	10	11,3

PRZYPISY

- ¹ M.A.K. Halliday: *Uczenie się znaczeń*, W: *Badania nad rozwojem języka dziecka* (red.) G.W. Shugar, M. Smoczyńska, PWN Warszawa 1980.
- ² B. Bernstein: *Socjolingwistyczne ujęcie procesu socjalizacji*, W: *Badania nad rozwojem języka dziecka* (red.) G.W. Shugar, M. Smoczyńska, PWN Warszawa 1980.
- ³ R. Jakobson: *Poetyka w świetle językoznawstwa*, W: *R. Jakobson: W poszukiwaniu istoty języka*, PIW Warszawa 1989.

- ⁴ M.D.S. Braine: Rozwój struktury zdania angielskiego w ontogenezie. Pierwsza faza, W: Badania nad rozwojem języka dziecka (red.) G.W. Shugar, M. Smoczyńska, PWN Warszawa 1980;
R. Browne, U. Bellugi: Trzy procesy w przyswajaniu składni przez dziecko, W: Badania nad rozwojem języka dziecka (red.) G.W. Shugar, M. Smoczyńska, PWN Warszawa 1980;
E.H. Lenneberg: Język w kontekście rozwoju i dojrzewania, W: Badania nad rozwojem języka dziecka (red.) G.W. Shugar, M. Smoczyńska, PWN Warszawa 1980; I.M. Schlesinger: Wytwarzanie wypowiedzi a przyswajanie języka, W: Badania nad rozwojem języka dziecka (red.) G.W. Shugar, M. Smoczyńska, PWN Warszawa 1980.
- ⁵ H. Małkowska-Zegadło: Rozwój języka mówionego i pisanego uczniów w wieku 8-11 lat, WSiP Warszawa 1983.
- ⁶ St. Jodłowski: Podstawy polskiej składni, PWN Warszawa 1976.
- ⁷ H. Małkowska-Zegadło: Rozwój języka..., tamże.
- ⁸ M. Bober-Pełzowska: Rozwijanie mowy uczniów klas niższych, WSiP Warszawa 1983.
- ⁹ H. Małkowska-Zegadło: Rozwój języka..., tamże.
- ¹⁰ A. Heinz: Język i językoznawstwo, PWN Warszawa 1988.